

включає фактор «виробничі відносини». Показано, що в умовах України підвищення рівня виробничих відносин можна розглядати як стратегію економічного зростання та подолання економічної кризи.

Використані джерела інформації:

1. Туголуков С.І. Світова фінансова криза: загальні причини та особливості її прояву в Україні // Наук. вісник АМУ. Зб.наук.праць. Серія «Економіка», вип. 7. К.: 2009, с.122-128.
2. Невелєв О.М., Іваненко В.В. Фінансово-економічна криза і експортно-імпортна політика України // Наук. вісник АМУ. Зб.наук.праць. Серія «Економіка», вип. 7. К.: 2009, с.19-38.
3. Степанова О.С. Шляхи адаптації в Україні досвіду провідних держав щодо діяльності технопарків як інноваційних структур. // Наук. вісник АМУ. Зб.наук.праць. Серія «Управління», вип. 4. К.: 2009, с.415-423.
4. Шигаєва Т.В., Кулько О.Г. Шляхи реформування молокопереробної галузі України. // Наук. вісник АМУ. Зб.наук.праць. Серія «Економіка», вип. 7. К.: 2009, с.54-58.
5. Ляшенко И.Н., Ляшенко Е.И. Математика для экономистов: Учебное пособие. Донецк: 1998. – 228с.
6. Статистичний щорічник України за 2008 рік. К.: Держ. підприємство «Інформ.-аналітичне агентство», 2009, 566 с.
7. Политическая экономия: Учебник для вузов / Медведев В.А., Абалкин Л.И., Ожерельев О.И. и др.. – М.: Политиздат, 1988. – 735с.

УДК 330.111.4

*Лич В.М., д. е. н., проф.,
Шедяков В.Є., д. соц. н., к. е. н.,
Київський інженерно-будівельний університет*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМНОГО ВІДНОШЕННЯ ДО ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУСПІЛЬСТВА

Статтю присвячено теоретико-методологічним аспектам забезпечення комплексного, системного відношення до трудового потенціалу суспільства. Аналізуються ресурсна база, рівні, перспективи, місце трудового потенціалу в підвищенні конкурентоспроможності національного проекту розвитку. Акцентується увага на необхідності забезпечення на державному рівні умов гармонійного розширеного відтворення вітчизняного людського капіталу.

Стаття посвящена теоретико-методологічним аспектам забезпечення комплексного, системного відношення до трудового потенціалу суспільства. Аналізуються ресурсна база, рівні, перспективи, місце трудового потенціалу в підвищенні конкурентоспроможності національного проекту розвитку. Акцентується увага на необхідності забезпечення на державному рівні умов гармонійного розширеного відтворення вітчизняного людського капіталу.

The article is dedicated to theoretic-methodologic aspects of providing of complex and systematic attitude towards labour potential of society. It analyses the resources base, levels, perspectives, place of labour potential in the process of raising the competitiveness of national development project. The attention is drawn to necessity of guaranteeing at the state level the conditions for balanced expanded reproduction of the national labour capital.

Актуальність теми. Як відомо, в процесі розвитку соціально-економічних наук надавалася увага питанням „людського чиннику виробництва”, „напрямам удосконалення управління”, „організаційним відносинам”. Була проведена (у тому числі – безпосередньо науковими школами українських вчених [див., наприклад, 1,2]) значна кількість вкрай змістовних досліджень різних сторін відтворення трудового потенціалу. Це й надає можливість концентрувати увагу на актуалізованих життям напрямках, й запобігає необхідності повторювати відомі наукові розробки та практичні рекомендації фахівців. Так, зокрема, вже наочними є зв’язки елементів кризового стану економік як країн пострадянського транзиту, так і держав різних рівнів світового господарювання, саме з якістю їх відношення до свого трудового потенціалу. Причому, на наш погляд, найбільш перспективним є забезпечення дійсно комплексного, системного відношення до нього.

Водночас при розробці економічних ініціатив сьогодні необхідно враховувати, що на цей час Україна значно відстає від світових лідерів у найважливішому - експорті-імпорті сучасних *технологій управління розвитком та використанням* трудового потенціалу. Річ у тому, що експорт-імпорт цих технологій - це не просто бізнес, не просто продаж „доданої вартості”, це своєрідний „продаж” соціально-економічних концепцій, інколи - аж до світоглядів, цінностей і навіть прив’язки до своєї моралі. Для країн, які вже вирвалися в світові лідери, завжди найважливішим завданням є закріплення за собою цього лідерства на максимально довгий період. Зокрема шляхом нав’язування своїх економічних, соціальних, політичних стереотипів, поглядів, підходів, ієрархій, стандартів як оптимальної і єдино вірної системи світоглядних координат – через «лібералізацію» контактів і переорієнтування у слабкіших на цьому історичному відрізку часу соціоекономічних регіонів, створення механізмів привласнення відібраних ресурсів (включаючи, перш за все, людські). Сьогодні головне питання для України – як краще захистити на глобальному рівні свої національні інтереси, створити зовнішні умови внутрішній модернізації. Перш за все, треба стати конкурентоздатними економічно. Якщо відсутня така конкурентоспроможність, то немає значення, до якої частини світу ви належите – вас чекатиме крах, масова психологічна інерція.

Тобто, якщо раніше роз’яснювальним принципом будь-якої події або рішення (у тому числі – у сфері формування курсу щодо трудового потенціалу суспільства) могло бути намагання керівництва країни

забезпечити “оновлення соціалістичного суспільства”, “ринкову перебудову”, “демократизацію” тощо, то нині безумовним пріоритетом української владної еліти має бути саме захист національних інтересів, якому мають підпорядковуватися всі інші підходи. Тому, наприклад, легко пояснювальним був ренесанс кілька років тому “геополітичної термінології” замість колишньої лексики здійснення “пролетарського інтернаціоналізму” та розквіт пошуків історичних аналогій (як таких, що дозволяють відкрити певну частину проявів національних інтересів). Глобалізація міжнародного життя вимагає від націй пошуку ніш успішного співіснування, в тому числі – конкурентоспроможних у цих масштабах ресурсів, в першу чергу людських, і секторів розвитку, а також оволодіння перспективними інноваційними фінансовими та інформаційними технологіями відстоювання власних інтересів. Якість просування і реалізації відповідного проекту залежить як від самої стратегії розвитку, так й від засобів її втілення. І ціна необхідних для здійснення того або іншого проекту розширеного відтворення людського капіталу, як найважливішого з ресурсів, виявляється одним з найбільш важливих обмежень поля вибору.

Таким чином, не має необхідності та можливостей у межах окремої статті всебічно характеризувати наявний трудовий потенціал, проте об’єктивно і суб’єктивно сформована необхідність у виявленні зв’язків комплексності, системності у суспільному відношенні до трудового потенціалу, що і є метою даної роботи.

Виклад основного матеріалу. Характеристика *кількісного та якісного стану трудового потенціалу*[2, с. 51 - 85] пов’язана з аналізом територіального, особистісного рівнів та насамперед орієнтує на розвиток соціальних систем, охорони навколишнього середовища та здоров’я людини, освіти, культури (як загальної, так і професійної). Для дослідження специфіки трансформацій, які здійснюються за загальнодемократичними принципами та інститутами влади необхідно брати до уваги конкретний рівень і специфіку культури народу. Термін «культура», за Д’Андрадом, «має два змісти і розуміється як процес, (те, що передається, щоб бути вивченим наступними поколіннями) або як особливий клас явищ (тобто організоване пізнання). В принципі, ці два аспекти даної категорії можуть співіснувати. В такому випадку культурою буде все, що надається наступним поколінням через навчання»[4.- Р. 114-115].

Аналіз *якісної складової трудового потенціалу* демонструє його адекватність завданням сьогодення та майбутнього[див.: 5]. Додатковою проблемою його розвитку може бути різке майнове розмежування суспільства, яке фіксується коефіцієнтом Джині та має місце в Україні. Межа між “нормальною” та “надмірною” нерівністю – в діапазоні значень коефіцієнту Джині від 0,2 до 0,3, а децільного коефіцієнту – від 7 до 10 (це

визначає і тип соціальної політики в державі). Розрив між бідними і багатими може стати дуже суттєвою причиною соціально-політичної нестабільності та економічних зривів. Проте, глобалізація неминуче породжує та посилює регіоналізацію, яка закріплює специфічну систему соціальних символів та міфів, певних «культурних координат» кожної людини як людини соціальної. Нові контури міжнародних відносин пов'язані у першу чергу з тим, що світ вже буде неможливо чітко поділити на демократії та автократії. Історично обумовлені моделі їх синтезу «знімають» тут (при включенні до себе) тезу та антитезу, створюючи не тільки самостійну стадію розгортання явища, але й основу для зміни рівня віддзеркалення дійсності. Водночас, трансформується світ, в якому взаємодіють різноякісні складові, що у питаннях інтересів та цінностей віддаляються одна від іншої завдяки механізмам конкуренції для забезпечення національної безпеки, стабільності, оптимального використання ресурсної бази і здійснення свого варіанту розвитку. Природно, що досягнення схвалення урядового курсу всередині країни та балансу світових сил для забезпечення оптимального шляху захисту своїх національних інтересів стає набагато важливішим, ніж думка світової спільноти. Іншими словами, нові умови здійснення управління поєднують елементи народовладдя та автократії, базуючись переважно на національних цінностях та традиціях. Людство проходить ряд кардинальних трансформацій, наслідки яких залежатимуть від якості відповідей на глобальні виклики. Потрібні науково обґрунтовані, чіткі методи роботи, відхід від риторики на користь випереджаючого позитивного засвоєння нової дійсності. Міжнародний авторитет, успіхи в спорті та культурі не будуть мати внутрішньої підтримки, доки низькими є заробітна плата, пенсії, а економіка корупційна і суттєва частина народу не довіряє владі та не має захисту від свавілля «обраних».

Досягненням для України є встановлення з 1 травня 2010 року рівності між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом (884 грн.). Не зачіпаючи проблеми обрахування величини прожиткового мінімуму вважаємо, що мінімальна заробітна плата має бути в 2-3 рази більшою за прожитковий мінімум.

Забезпечення не випадкового, а *системного рівня відношення* до трудового потенціалу орієнтує на формування складного соціально-економічного комплексу відтворення національного потенціалу. Це дозволяє здійснювати комплексне використання та зростання якості трудового потенціалу як чиннику розвитку країни [6; 7;8].

Втім, безумовно, *регулятивний та управлінський курс державної влади повинен найбільшим чином відповідати національним інтересам, зокрема - консолідованим сподіванням лідерів вітчизняного виробництва.* На наш погляд, держава (особливо - при сучасних трансформаціях та наявності кризових явищ у світовому господарюванні) не має права

відсторонятися від суттєвих проблем регулювання. Відповідно, якість соціально-економічного управління визначається його спрямованістю, комплексністю та єдністю гілок влади у його проведенні, адекватністю технологій передовим практикам. Причому, для ефективного використання соціального управління найбільш суттєві масштаб особистості управлінців, їх готовність підпорядковувати індивідуальні та групові інтереси національним, розподіл сфер повноважень.

Стан українського суспільства та економіки накладає додаткові обмеження, пов'язані з відходом від колишньої моделі організації [9, с. 120-129]. Між тим, нинішня «українська еліта» інколи успадкувала, інколи - розвила найгірші традиції радянської компартійної бюрократії. Наприклад, за думкою доктора наук з державного управління О.Крюкова, «треба визнати, що політична еліта України неефективна, маргінальна. Вона опікується власними інтересами, а не потребами суспільства», а голова правління Українського інституту соціальних досліджень ім.О.Яременка О.Балакірева вважає, що «це міф, що в Україні існує політична еліта, незважаючи на те, що вона формально заявлена в соціальній структурі суспільства. На думку наших громадян, майже 80 відсотків політичних і державних діячів вирішують власні проблеми. На сьогодні політична еліта України – це товар, який купується і продається на політичному ринку, дискредитує саму ідею політичної ідеї» [10.- С. 168-172]. Водночас, ця обставина була викликана і наклалася на контекст у вигляді серйозного впливу бізнес-груп (замість, наприклад, «рівновіддаленості» олігархів), певного браку конкурентноспроможних управлінських кадрів, могутнього зовнішнього впливу (відображеного у різних варіаціях концепції «моста» між цивілізаціями).

Суттєво, що справжні керівники-новатори, «прогресори», як свідчить світовий досвід, мало пов'язані з побутом, прагнуть до аскетичності й усвідомлюють себе державними людьми, перетворюючись в «політичну корпорацію». Історія переконує: як правило, успішна форсована модернізація економіки і соціального устрою країн проходить при аскетизмі еліт і підтримці тяги до розкоші еліт держав-сусідів, за рахунок яких значною мірою здійснюється економічне зростання і політичний зліт.

Модернізація України не може (як колись у певних країнах) базуватися на ресурсах від пограбування колоній, на експлуатації прошарків свого суспільства, на отриманні і реалізації унікальних у світовому масштабі природних копалин – відсутність подібних можливостей може бути заміщена соціальною єдністю і ефективним суспільним устроєм, умілим економічним управлінням наявним потенціалом, пом'якшенням найбільш руйнівних форм відчуження. Проблема збільшення матеріальної основи національного суверенітету України сьогодні постає таким чином: з одного боку він неможливий без зміцнення та модернізації на інноваційній основі індустріальної серцевини

виробництва, а особливо належного забезпечення трудовим потенціалом відповідної кваліфікації та мотивації, з іншого, - неможливо ігнорувати тенденції світових трансформацій, їх специфічні загрози та можливості. Серед найважливіших викликів, з якими зустрічається Україна і котрі знаходяться в площині відповідальності вітчизняної еліти, цей є й фундаментальним, й невідкладним. Тому здійснення проекту модернізації країни вимагає першочергового зростання якості управління, яке, зокрема, повинно визначатися орієнтирами, формами, методами та ресурсною базою трансформацій.

Сьогодні постмодерн активно зіштовхує народи і соціально-економічні структури з впливовими геополітичними і гео економічними інноваціями. Ця ситуація відкриває для економічних відносин не тільки нові перспективні горизонти, але і формує додаткові загрози, якість відповіді на які багато в чому залежить від ролі держави у регуляції процесів оновлення та залучення трудового потенціалу. Якщо нація і цивілізація відкрита, вона здатна якісно адсорбувати іншокультурні проекти. Але потрібні і *проведення політики захисту ідентичності системи від деяких чинників, які можуть її зруйнувати; знищити шкідливі впливи або локалізувати і мінімізувати їх наслідки.* Саме тому традиційні системи керування оновлюються під ознакою посилення мотивів соціальної відповідальності, помірності, самообмеження, закріплення стану соціальної ієрархії.

Причому постсучасна модернізація – це *не тільки інша модель розвитку, але й інші ресурси соціально-економічного управління, зростання ризиків у прогнозуванні та багатоієрархічності.* Однак, й досі часто-густо різні групи дослідників, дискутуючи щодо стратегічного курсу, тактики перетворень та майбутнього нації вірять у можливість планомірної реалізації заздальгідь прорахованого і переважно господарського, економічного проекту. Але, довгий і багатобічний характер перетворень, спонтанність різних подій і різномірність процесів орієнтують скоріше на сприйняття філософії постсучасної модернізації, тобто постмодернізації. Спроби ж ігнорування цих трансформацій могли б перетворити традиційне прогнозування в небезпечний інструмент самозаспокоєння, що обминає власні недоліки та підтримує самозакоханість на шкоду результативності.

Крім того, межі зростання - у відсутності дієвих механізмів перетікання капіталів з сировинних галузей (що орієнтують на переважно рутинну працю) в галузі, пов'язані з високими технологіями, укладами п'ятого, шостого рівнів, з попитом на відповідний трудовий потенціал, а також великих соціально-економічних проектів розвитку зі створенням нової соціальної і економічної реальності типу космічної програми, індустріалізації, подолання безграмотності. Для таких проектів потрібна *стратегія розвитку* перш за все, як якісного зростання - тобто та ж

концепція модернізації (причому не тільки загальної модернізації країни, але й на ключових, проривних, напрямках). Щоб справитися з цими тактичними і стратегічними завданнями, у першу чергу, потрібно вирішити проблему адекватної трансформації відношення до трудового потенціалу країни. Причому, у площині сучасних рішень знаходиться теоретична і практична відповідь на два питання. *Перший історичний вибір*: нація – творець або споживач, *другий* – самоцінність народу або існування в якості обслуги. *Отже, ці варіанти розвитку об'єктивно формують зовсім різні вимоги до трудового потенціалу.*

Відповідно, на нашу думку, додаткові резерви формування комплексного відношення до трудового потенціалу в Україні у першу чергу пов'язані з: 1) поширенням арсеналу рішень у відповідності до тенденцій зростання різноманітного розвитку при розповсюдженні нових ефективних практик; 2) можливостями діалогу дифузії культур, 3) трансформацією балансу взаємовідносин між державою, суспільством та людиною. На наш погляд, нові контури міжнародних економічних відносин пов'язані у першу чергу з тим, що у відношенні до трудового потенціалу знайдеться місце для різноманіття національних комбінацій елементів народовладдя та автократії. Формується світ з різноякісних складових, які віддаляються одна від іншої з питань інтересів та цінностей на основі конкуренції з метою забезпечення національної безпеки, стабільності, оптимального використання наявної ресурсної бази для здійснення свого варіанту ефективного розвитку.

Забезпечення довгострокової конкурентоспроможності національного проекту розвитку передбачає, що кожна країна має ретельно узгоджувати зовнішньоекономічну діяльність зі ступенем зрілості внутрішніх реформ. Без процесу корінної модернізації виробництва та організаційних відносин економіка завжди буде під загрозою кризи. Світовий досвід вже наочно продемонстрував, що для нормального функціонування національне господарство вимагає створення адекватної інституційної бази у формі системи прав власності, юридичних інститутів, політичних механізмів прийняття рішень – усього, що прийнято називати “громадянським суспільством” і що формує необхідне середовище для функціонування ринкових агентів. А євроінтеграція сьогодні – це і відмова країни від багатьох “сірих схем”, і новий рівень вимог до менеджменту та середовища господарювання. *В цих умовах вкрай потрібні інституційна та структурна перебудова, зміни в технологічному стані виробництва, який нині послаблює наші позиції в міжнародному поділі праці та її інтеграції, визначає невигідну структуру імпорту й експорту. Проблема також у конкурентоспроможності вітчизняних товарів кінцевого споживання, утриманні не тільки зовнішніх, а й внутрішніх ринків. У теперішніх умовах не варто орієнтуватися на універсальні рецепти та*

прості рішення складних проблем. *В умовах глобалізації часто не регіональна близькість, а саме національно-культурні особливості при балансі економічної свободи та державного регулювання стають чинниками, які багато в чому визначають конкурентоспроможність.* До того ж маршрути й форми забезпечення цього успіху можуть бути вельми різноманітними та досить самобутніми. Ефективним є вивчення та аналіз логіки появи, ідеї певної інституції або механізму, а не автоматичне запозичення вдалої у конкретному середовищі схеми. Таким чином, існує переплетіння чинників (й відповідних процесів) збереження національної ідентичності господарських структур – й необмежених державними кордонами варіантів розвитку в реалізації стратегічних парадигм у конкурентній боротьбі, які впливають на розуміння форм забезпечення національних інтересів у світі сьогодення. І питання не в тому, як "ліквідувати відставання" у чомусь, а в тому, як "зберегти та зростити існуючі переваги", сконцентрувати ресурси та здійснити маневр ними, підтримати "точки росту". До того ж у нинішніх господарських умовах бути успішним глобальним конкурентом означає знайти для себе адекватну своїм конкретним особливостям технологічну нішу. Поміж тим, вже в силу свого унікального "транзитного" положення в площині діалогу різних культур і віросповідань. *Україна є передовим полем контактів і перспективним плацдармом у відносинах з багатьма країнами, створення та запозичення інновацій, у тому числі - соціоструктурних.* Аналогічні можливості, пов'язані з географічним положенням, при своєчасній зміні спеціалізації вже були вдало використані, наприклад, деякими країнами форсованого розвитку, котрі виявилися здатними опанувати зовнішні ринки високотехнологічної продукції, перетворилися на регіональні центри логістики, здійснення маркетингових, інформаційних, транспортних та інших послуг. Вміле використання власних особливостей дозволяє бути локомотивом подальшого росту сервісизації на базі територіального чиннику. В той же час при їхньому дослідженні, відборі та розповсюдженні важливо, не забігати наперед, не розпилюватися на другорядне, дрібне. Але вкрай потрібні стабільні рамкові "правила гри", зокрема, - передбачуваність темпів інфляції та курсу національної валюти, законів з вилученням (податкових, митних зборів) та процедур їхнього застосування, відповідальність влади за свої дії перед суспільством і бізнесом. Важливо, що при виконанні сервісних послуг і відповідному зростанні ролі країни у регіоні необхідно враховувати факти на макрорівні – пов'язані з відсутністю підозр держав-сусідів в намаганні грати в гегемоністські ігри, що кореняться в історичній спадщині народу, на мікрорівні – використовувати соціопсихологічні характеристики у взаємодії власне економічного та мотиваційного аспектів.

Висновки. В процесі розвитку економічних систем, суспільства в цілому зростає необхідність та можливості забезпечення на державному рівні пріоритетів захисту національних інтересів. Вирішальна роль тут має належати вітчизняному трудовому потенціалу, інтелектуальному людському капіталу. Стратегія соціально-економічного розвитку визначається чітким історичним вибором, де нація є творцем, а не просто споживачем, що існує в якості обслуги.

В умовах глобалізації, нових вимог до менеджменту та середовища господарювання, загострення конкуренції вкрай потрібні інституційна та структурна перебудова на інноваційній основі. Вирішення даних проблем неможливе без забезпечення системного відношення до трудового потенціалу суспільства.

Використані джерела інформації:

1. Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення. Монографія у 2-х ч. (науковий ред. В. М. Лич) - КНУБА, 2009 – ч.1 – 224 с., ч.2 – 236 с.
2. Трудовий потенціал і зайнятість: теоретичні основи та регіональні особливості / М. І. Долішній, С. М. Злупко, С. І. Бандур. – Ужгород, 1997.- 422 с.
3. Лич В.М. Трудовий потенціал: теорія та практика відтворення. – К., 2003. – 313 с.
4. D'Andrade Roy G. Cultural Meaning System// By ed. R.A. Shweder,R.A.Le Vine. Cultural Essays on Mind, Self, and Emotion.- Cambridge, L, NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney, 1984.- p. 114-115
5. Якість економічного зростання / В.Томас, М.Дайламі, А.Дарешвар та ін.– К., 2002.
6. Amsden A. Third World Industrialization: "Global Fordism" or a New Model? // New Left Review.- 1990.- N 182.- July/Aug.
7. Castells M. Information Technology, Globalization and Social Development// UNRISD Discussion Paper.- № 114.– 1999, Sept.
8. Тарасевич В. К философии экономической теории: прорыв в неизведанное известного// Вопросы экономики.- 2006.- №4. – с.14-18.
9. Ворона В. Українське суспільство в соціологічному вимірі// Українське суспільство-2003. Соціологічний моніторинг / За ред. В.Ворони, М.Шульги.- К., 2004.- с.120-129.
10. Політична еліта України: проблеми трансформації// Політичний менеджмент.- 2007.- №4.- с. 168-172
